Vikipeedia

Havai keel

See artikkel vajab toimetamist. *(Aprill 2015)*
Palun aita artiklit toimetada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Havai_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

Havai keel ('ōlelo Hawai'i)	
Kõneldakse	Ameerika Ühendriikides
Piirkonnad	Hawaii saared, Hawaii osariik
Kokku kõnelejaid	24 000 (2010)[1]
Keelesugulus	Austroneesia keeled Malai-Polüneesia keeled Okeaania keeled Polüneesia keeled Ida-Polüneesia keeled Markii keeled **havai keel**
Ametlik staatus	
Ametlik keel	Hawaii osariigis
Keelekoodid	
ISO 639-3	haw

Havai keel on Austroneesia keelte hulka kuuluv keel, mida räägivad Hawaii saarte polüneeslastest põliselanikud.

Keel kasutab ladina kirja.

2010. aastal kõneles havai keelt 24 000 inimest. Havai keel on (koos inglise keelega) ametikeel Hawaii osariigis, rohkem kõneldakse seda Hawaii saarel ja Niihau saarel, vähemal määral teistel saartel ja teistes USA osariikides. Koolides õpetatakse havai keelt teise keelena, samuti on võimalik seda õppida Hawaii Ülikoolis doktorantuurini välja.

On välja antud havai keele sõnastikke ja grammatikaid, havaikeelseid ajalehti ja ajakirju ning havaikeelne Piibel.[2]

Sisukord

Ortograafia

Havaikeelsed sõnad lõppevad alati vokaaliga ja igale konsonandile peab järgnema vokaal[3]. Havai tähestikus on vokaalid enne konsonante[4], nagu allolevas tähestikus näha.

Aa	Ee	Ii	Oo	Uu	Hh	Kk	Ll	Mm	Nn	Pp	Ww	'
/a/	/e/	/i/	/o/	/u/	/h/	/k~t/	/l/	/m/	/n/	/p/	/v~w/	/ʔ/

Lisaks tähestikus ära märgitud vokaalidele, eristatakse veel pikki vokaale Āā Ēē Īī Ōō Ūū[5]

Hääldus

Havai keeles on 13 häälikut. Kuigi vokaali pikkus on foneemiline, ei häälda pikki vokaale alati reeglipäraselt[6]. Kuigi sõnarõhk on määratud kindlaks reeglitega, paikneb sõnarõhk alati pikal vokaalil.[7]

Fonoloogia

Konsonandid

	Huulhäälik	Alveolaarne	Velaarne e. pehme suulae häälik	Kõrisulghäälik
Nasaalhäälik	m	n		
Sulghäälik	p	t ~ k		ʔ
Ahtushäälik				h
Sonorant e. heliline kaashäälik	w ~ v	l		

Havai keel on tuntud oma väheste konsonantfoneemide poolest – kõigest 8: /p, k ~ t, ʔ, h, m, n, l, w ~ v/. On märkimisväärne, et havai keeles on allofoonilised variatsioonid [t] ja [k][8], [w] ja [v] ning mõnes dialektis ka [l] ja [n] vahel.[6]

Süntaks

Havai keeles järgitakse lause koostamisel peamiselt öeldis-alus-sihitis sõnajärge (näiteks: Hele ´o Keoni i ke kula. – otsetõlkes "Läheb John kooli"[9]). Üks erand on, kui lause on eitavas vormis ja alus on asendatud asesõnaga, siis kasutatakse sõnajärge alus-öeldis-sihitis.[10] Havai keeles enamasti välditakse kõrvallauseid ja tihtipeale kasutatakse selle asemel omastavat ülesehitust.[10]

Grammatilised kategooriad

Nimisõnad[10]

- Grammatiline sugu – Havai keeles puudub grammatiline sugu. Kolmanda pööre väljendamiseks on sõna *'ia'*
- Arv – havai keeles nimisõna tavaliselt arvu ei näita (nimisõna vorm ei muutu). Arvu väljendab pigem artikkel sõna ees.
- Määratus – ainsuse määratud vormi väljendab *'ka'* , kui nimisõna lõpus on täht *k, e, a* või *o* (ka puke – ingl. the book), kui nimisõna lõpus on mõni muu täht, väljendab määratust *'ke'* (ke

pākaukau – ingl. the table). Mitmuse määratud vormi väljendab *'nā'* (nā puke – ingl. the books). Ainsuse määramata vormi väljendab *'he'* (he kanaka maika'i ia – ingl. S/He is a good person)

- Klass – enamik havai nimisõnu kuuluvad kahte klassi:
  - *kino ʻō* – o-klassi kuuluvad sõnad, mille loomine ei sõltu teemast, näiteks: *inoa* – nimi, *pu'uwai* – süda, *hale* – maja

Konkreetsemad kategooriad on:

-
  -
    - transpordiviis, näiteks: *ka'a* – auto, *lio* – hobune
    - asjad, millel on võimalik istuda või mida kanda, näiteks: *noho* – tool, '*eke* – kott, *lole* – riided
    - ja inimesed samas vanuseklassis ning ka varasemates vanuseklassides, näiteks: *makuahine* – ema
  - *kino ʻā* – a-klassi kuuluvad sõnad, mille loomine on kontrollitav, näiteks: *waiho'olu'u* – värv. Spetsiifilisemad kategooriad on:
    - poiss- või tüdruksõber (*ipo*)
    - ühe liini järeltulijad, kuid mitte õdede-vendade järeltulijad

Tegusõnad

- Aeg[10]
- Laad[10]
- Kõneviis[10]
- Kausatiivsuse omandamine – kausatiivsust omandatakse eesliitega *ho´o-* **Näiteks**: *nani* "ilus"; *ho´onani* "ilustama"[11]

Keelenäide[12]

1. *Mele Kalikimaka* – Häid jõule
2. *Hau' oli la Hanau* – Palju õnne sünnipäevaks

Grammatika

Havai keel on ligikaudu isoleeriv keel. Sõnamoodustuseks on mõned ees- ja järelliited, sealhulgas kausatiivi eesliide *ho ʻo-*, nagu sõnas *ho ʻonui* (sõnast *nui* 'suur') ja substantivatsioonijärelliide *-na*, nagu sõnas *ʻokina* (sõnast *ʻoki* 'ära lõikama, eraldama, lahutama').

Artikli kirjutamine on selles kohas pooleli jäänud. Jätkamine (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Havai_keel&action=edit) on kõigile lahkesti lubatud.

Arvsõnad 1–10[13]

- 1 – *ekahi*

- 2 – *elua*
- 3 – *ekolu*
- 4 – *eha*
- 5 – *elima*
- 6 – *eono*
- 7 – *ehiku*
- 8 – *ewalu*
- 9 – *eiwa*
- 10 – *umi*

Etümoloogilisi tähelepanekuid havai keeles[6]

Havai keelde on paljud sõnad muuhulgas tulnud ka heebrea, kreeka ja ladina keelest.

Näiteks

Heebrea keelest:

- *aleka, areza* – seeder – heb *erez*
- *kinola, kinora* – harf – heb *kinnur*

Kreeka keelest:

- *hepekoma, hebedoma* – nädal – kr *hebdomas*
- *meli* – mesi – kr *meli*

Ladina keelest:

- *lana* – konn – lad *rana*
- *lepu* – küülik – lad *lepus*

Viited

1. U.S. Census (April 2010). "Table 1. Detailed Languages Spoken at Home and Ability to Speak English for the Population 5 Years and Over for the United States: 2006–2008" (MS-Excel Spreadsheet). American Community Survey Data on Language Use. Washington, DC, USA:U.S. Census Bureau.
2. http://www.ethnologue.com/language/haw
3. Wight, Kahikāhealani (2005). Learn Hawaiian at Home. Bess Press. ISBN 1-57306-245-6.
4. Schütz, Albert J. (1994). The Voices of Eden: A History of Hawaiian Language Studies. Honolulu: University of Hawaiʻi Press. ISBN 0-8248-1637-4.
5. http://www.omniglot.com/writing/hawaiian.htm
6. Elbert, Samuel H.; Pukui, Mary Kawena (1979). Hawaiian Grammar. Honolulu: The University Press of Hawaii. ISBN 0-8248-0494-5.
7. Pukui, Mary Kawena; Elbert, Samuel H. (1986). Hawaiian Dictionary. Honolulu: University of Hawaiʻi Press. ISBN 0-8248-0703-0.
8. Schütz, Albert J. (1994). The Voices of Eden: A History of Hawaiian Language Studies. Honolulu: University of Hawaiʻi Press. ISBN 0-8248-1637-4.

9. http://www.luckyulivehawaii.com/const.htm
10. Alexander, W. D., Introduction to Hawaiian Grammar, Dover, 2004
11. Schütz, Albert J., All About Hawaiian, U. of Hawaii Press, 1995.
12. http://www.alohafriends.com/words.html
13. http://www.mauimapp.com/moolelo/hwnnmbrs.htm

Välislingid

Vikisõnastiku kategooria: **Havai keel**